

Ridefogdens arbejde på privat gods i 1700-tallet

Af H. K. Kristensen

Ridefogder var i almindelighed ikke velanskrevne blandt bønderne. Hvad sagde ikke Jeppe på Bjerget: »Jeg veed nok, hvad I er for Karle, I Ridefogder; jeg veed hvorledes I har omgaaet med mig selv og andre stakkels Bønder, I faaer Fløden af Melken, og Herskabet faar en Lort (med Tugt at sige). Naar Bonden stikker jer eller jere Koner noget i Næven, saa hedder det, naar I kommer til Herskabet: den stakkels Mand er villig og flittig nok, men adskillige Ulykker slaer ham til, at han ikke kand betale.«

Jeppe beskylder altså ridefogden for hårdhed mod bonden og bedrageri mod sin husbond. Og det var han ikke ene om. Ordet gik – med rette eller urette – »en ærlig foged er så sjælden som den fugl ravnen, når hun er hvid.« Ridefogden var »bondesøn, bondeplager,« hed det.

Uvildige dommere var bønderne ikke. Det var jo ridefogden, der havde opsyn med dem og måtte straffe dem, om de forsyndede sig. Og det kunne nok hænde, for »den, der sled sig ihjel til hove, skulle begraves under galgen!« – Driveri og snyderi forekom og måtte straffes, og straffen var ofte hård. Derfor var fogden ikke vellidt af bønderne. Han kunne også få at mærke, han ikke var godsejerens ligemand. Således skrev en af dem: »Den hele Ridefoged eller Forvalterklasse her i Landet er i Almindelighed elendig opdraget, har Summa Summarum lært de 4 Species for at kunne udregne Kornskatten, summere Jordebogen og Skatteregistret,

holde Skifte efter Formularen, som er i Skifteprotokol-
len osv.« Det var stiftamtmand, guldmedaljevinder Fr.
Buchwalds mening.

Men der var stor forskel på ridefogder. I vor årbog
1908, s. 119–64, findes ridefogden på Estrup, Hans
Wulffs egen livsskildring. Han blev senere proprietær,
stænderdeputeret og justitsråd, og det siger noget om
den tillid, han nød.

Han fortæller følgende om ridefogdens arbejde:
»Skatteopkrævning på hele godset, skiftehold, når no-
gen døde, bogholderi over avl og mejeri samt underti-
den små forretninger ved tinget« (tinglysning, proces-
ser); han skulle ikke blot være fuldmægtig i processer
for godsejeren, men i reglen også for godsets bønder,
når de indvikledes i processer, som ikke stammede fra
herskabet. Godsejeren var jo fæsterens »forsvar.« Vi
ser da også, at Wulff forud for sin ansættelse ikke blot
studerede skrifter om landbrug, men også juridiske, og
godsejeren, assessor Lautrup, forærede ham både Chri-
stian Vs Danske Lov og Hesselbergs juridiske Colle-
gium. Sidstnævnte værk benyttedes længe som lære-
bog af de ustuderede jurister. På Estrup var det lade-
fogden, som skulle tilsige hovfolkene og have tilsyn
med avlingen, men Wulff gik med i marken, når tiden
tillod det. Det var lige før stavnsbåndsløsningen,
Wulff tiltrådte, han nævner derfor ikke noget om ud-
skrivning af soldater, om rejsepas eller fripas, noget
ridefogder tidligere måtte tage sig af. Han var faktisk
godsforvalter.

Ridefogedinstrukser giver gode oplysninger om ar-
bejdet. Nedenfor gengives en fuldstændig instruks fra
vort amt, gældende for Nørholm og Lunderup. Den er
et halvt hundrede år ældre end Wulffs ridefogedtid og
er udstedt af den nøjeregnende Stephan Nielsen Ehren-
feld, der også ejede Endrupholm. Ridefogden er Søren

Hygum, der vistnok havde fungeret en tid, før instruksen udstedtes, og som fortsatte til 1743.

»Instrux, hvorefter Søren Hygum som ridefoged ved mine gårde Nørholm og Lunderupgård og detsen underliggende gods sig haver at forholde.

1. Skal han samtligen mine dertilliggende bønder og tjenere med lov og ret, så vidt mueligt er, håndthæve og forsvare, såvel som efter min ordres og sigelse mine egne ved bemeldte gårde faldende sager til hjemtinge med flid udføre, imod billig anvendende omkostningers godtgjørelse.

2. Hvad Land Militiens sessiones angår, og der ved samme godser kan forefalde, det haver han at påagte og efter min derom tagen ordres og betænkning forrette, såvidt en fuldmægtig kan tilkomme, så og årlig at forfatte reserveroullen på alle de unge mandskab, som på godserne, såvel og på de, som med min villie tillades uden for godset at tjene, og hos hvem de findes, og må han ingen enten gamle eller unge fra godset med nogen pas forsyne eller afskedige uden min tilladelse, men hvad kvinde-kønnet angår, dem kan på forlangende med pas forsyne, dog skal ikke hermed være ment de besovede qvindfolk, som her undtages, så længe til de deres bøder betalt haver.*)

3. Skatterne for alt godset haver han at annamme og oppebærge efter den hannem nu overleverede skatteligning, indtil den efter min ordres nærmere måtte blive forandret, og det så betimeligen, at den udi rette tide og med al muligste flid uden restance til amtsstuen kan

*) Ifølge Danske lov skulle en mand, der begik lejermål, betale til sit herskab 24 lod sølv og kvinden 12 lod og desuden skulle begge stande åbenbare skrifte. Med hvilken nidkærhed den begærlige godsejer tog sig af disse bøder kan ses i min Øster Horne Herred, s. 126.

indleveres og sig derfor med behørig kvittering forsyne, hvorimod han nyder de sædvanlige førpenge. Skulle det hænde sig, som dog ikke formodes, at nogen af bønderne med deres skatter skulle udeblive og ikke i rette tide indkommer, da giver Søren Hygum mig det straxen tilkende ved samme qvartal, hvis ikke, tager han det på sin egen regning.

4. Han skal årlig på amtsstuen være til stede, når bønderne vorder indstævnet til at yde deres skatte-korn, for at tilse hermed efter Hans Kgl. Mayts allernådigste udkomne forordning i alle måder rettelig forholdes, og bønderne derudinden ingen forurettelse sker.

5. Er hannem i dag under min hånd meddelt rigtig jordebog og specifikation på alt mit til Nørholm liggende jordegods og tiender, hvorefter han årligen haver at indfordre og oppebærge bøndernes landgilde såvel tiendernes afgift, korn og penge og derfor årlig til Philiph Jacobi [1. maj] gøre mig rigtig og tilbørlig regnskab, så at pengenes levering sker til mig, og med kornet ellers forholdes efter min ordre og sigelse, og skulle der nogen restance herpå blive, som ej er muligt at inddrive, da beviser han det med dom, som må følge regnskabet. Og bliver ved denne oppebørsel og regnskabsaflæggelse at erindre, at hvad overmål på kornet kan blive, det beregner Søren Hygum mig, Stephan Ehrenfeldt, til indtægt. Hvad landgildens oppebørsel ellers af Lunderupgårds gods angår, da vil jeg selv indtil videre samme annamme og oppebærge.

6. Ligeledes er hannem i dag med min hånd overleveret rigtig specifikation over alt til bemeldte to gårde, Lunderup og Nørholm, henhørende bøndergodsens hartkorn og den derom gjorte skatteligning, hvorefter Søren Hygum ligesom foregående 3 poster er ommeldt, haver af hver bonde og vedkommende at annamme og

oppebærge alle de kgl. skatter og contributioner, som nu er eller herefter allernådigst påbudet vorder af hartkorn at svare og ikke videre, og det indtil den efter min ordres, som tilforn er meldet, måtte vorde forandret.

7. Så er Søren Hygum og endnu desforuden overleveret de begge gårde og dissen godser tilhørende behørig skifte-, fæste- og landgilde protocoller samt genparter, reservale, fæstebreve, som han ej alene bliver ansvarlig til, men endog udi dito protocoller haver at indføre, hvis ske bør, og ellers herefter ikke forsømme at reservale fæstebrevene, som herefter bør gives, også rigtig vorder besørget, som det tilkommer.

8. Toldkornet af Nørholm mølle tager Søren Hygum også i oppebørsel, efterhånden som det samles, og derover holder et a parte regnskab, som på lige måde til den 1. maj årligen aflægges.

9. Ligeså til sig annammer han og alt det korn, som aftærskes og opmåles af Nørholm lade, hvorfor han og sammeledes tillige med landgilde- og tiendekornet til hver 1. maj aflægger regnskab.

Hvorimod Søren Hygum nyder:

1. Af hver fæste, som falder fra dato, imod han skriver fæstebrevet, bekommer han af hver hel- eller halvgård een rixdaler og af en fjerdepartsgård eller bol 3 mark dansk.

2. Skal han nyde, hvis salarium ved skifterne på godset efter loven kan falde, hvilket han på mine vegne lovforsvarligen skal forrette, hvorved bliver at agte, at han ingen skifte slutter eller ganske tilendebringer, forinden mig først er bleven forevist og indberettet boets tilstand, for ifald noget af betydning til umyndige arvinger måtte falde, man da derudinden kan overlægge, hvorledes bedst forholdes skal med videre.

3. Når Søren Hygum nogensteds udi mine forretning-

ger forsendes, vil jeg hannem, som billigt eragtes, godtgøre fornøden tæring og anvendte omkostninger.

4. Skal han nyde kost, kammer og seng samt ild og lys på Nørholm til fornødenhed, så og foder om vinteren og græs om sommeren til en hest, på samme hest rider han da i alle de ærinder og forretninger, som på godserne forefalde kan, såvel og til herredsting, som godset henhører under, men når han længere og andetsteds i mine forretninger udfarer, da bekommer han befodrning, skal og ligeledes til amtsstuerne, når han der med skatterne eller skattekorn skal henrejse.

5. Han skal og nyde hvis accidenser, som på godset forefalde kan, som er 10de penge af visse sagesfald, bøder og deslige, som fogderne ellers også andre steder sædvanlig nyder,*) og overalt skal han nyde til vis løn årligen indtil videre 20 rdl., og som jeg da finder, han sin tjeneste med troskab og flittighed forretter, hannem vil forbedre.

6. For det øvrige haver Søren Hygum med alt, hvis både inden og uden gården, samt hvad på godset kan forefalde, altid at se og søge min gavn og bedste og at have flittig og tilbørlig opsyn og omsorg med alle ting, så og at folkene på Nørholm, særdeles udi min fraværelse, både er troe og flittige, så og at enhver gør sin tjeneste, og den der udi forholder som gode og troe tjenere tilkommer, og hvis utroskab eller andet lastværdigt måtte passere, derom giver han mig underretning, at derudi kan rådes bod, og ellers haver Søren Hygum sig så troe og flittig i sin tjeneste at forholde, som han agter at forsvare.

Endrupholm den 28de aprilis 1739.«

*) Disse 10 pct. kaldes også fogedpenge.

Til slut har Hygum kvitteret for modtagelse af de nævnte dokumenter.

Der står ikke noget om, hvordan ridefogden skulle behandle »utroskab og andet lastværdigt.« En anden ridefogedinstruks, der er refereret i Historikergruppens Danmarks historie, bestemmer, at »den dovne eller opsætsige måtte straffes, helst med krabasken og omgående, »såsom tiden er altid kostbar for bonden,« i grovere tilfælde dog med træhest og hundehul, men fattige og gamle skulle skånes, og ingen måtte lem-læstes.«

Det gik nu ikke gnidningsløst med Ehrenfelds bønder, det var dog ikke ridefogden, de klagede over, men Lunderups bønder i Skonager og Næsbjerg klagede endog til kongen over godsejeren selv, de kunne ikke føre tilstrækkelige beviser, og Ehrenfeld fik dem derfor idømt hårde straffe.

Som det ses af instruksens, havde han tiltaget sig alle mulige forbehold over for ridefogden, så denne næppe kunne yde en nødstedt bonde henstand, hvis han da ikke selv lagde ud af sine egne penge.

Der findes endnu en ridefogedinstruks for Nørholm. Den er fra 1725 og gælder for Chr. Pedersen Haae, der kaldes »fuldmægtig.« Nørholm ejedes den gang af Fr. Lasson, og gården var da udforpagtet. Denne instruks pålagde fogden at indkræve 1) alle kgl. kontributioner hos bønderne, 2) landgilde og desuden afgifter til kirkerne, 3) kvægtienden, 4) modtage forpagtningsafgiften af hovedgården og 5) føre tilbørlig indseende med godset.

Selvfølgelig kunne ridefogder lige så vel som andre mennesker vise sig utro, så de ikke overholdt instruksens. Det viste sig på Nørholm 1761, men der er også eksempel på en foged (forvalter), der var lige afholdt af herskab og bønder, nemlig landvæsenskommissær

Bøtker. Tingbøgerne har få eksempler på, at instruksen ikke blev holdt. Således stævnedes fru Margrethe v. Ahlefeldt på Visselbjerg 1648 sin foged, Morten Nielsen, for forsømmelse. En bonde havde ladet nogle kirkeenge gå fra sin gård; fogden skulle have forbudt det, påstod hun. Morten Nielsen undskyldte sig med, at fruén vidste det. Nå, adskilligt tyder på, at samme Morten ikke hørte til de særlig samvittighedsfulde. Ridefogden skulle kontrollere, om fæsterne forringede deres gårdes værdi, bl. a. ved at udleje dele af jorden, eller som her, hvor lejen af kirkejorden åbenbart ikke blev fornyet i rette tid.

Der krævedes meget af en ridefoged på et stort gods.

Kilder:

Nørholm Stamhus: gl. reg. nr. 58,2. Landsarkivet. G. Schousboe Jensen i Fra Ribe Amt 1908 117-64. Christensen (Hørsholm): Agrarhistoriske Studier II 211. H. K. Kristensen: Øster Horne Herred 126, 146 (Hygum 1731, rettes til 1739). Historikergruppens Danmarkshist. II 14. Skast herreds tingbog 1648 18/7.